

КАЛЯРОВАЕ АФАРМЛЕННЕ ІМПРЭСІЙ ЗМІТРАКА БЯДУЛІ

Перад характарыстыкай “каляровасці” імпрэсій Змітрака Бядулі адзначым наступнае.

Слоўная палітра перадае ўнутраны стан лірычнага героя, у ёй пераламляецца настрой і светаадчуванне самога аўтара, вызначаецца стаўленне мастака да пэўных прадметаў, з’яў, падзей. З дапамогай каляровага афармлення тэксту пісьменнік акрэслівае стан прыроды і характарызуе літаратурнага персанажа. У той жа момант выбар аўтарам прыярытэтных колераў — надзвычай складаны працэс, на які ўздзейнічаюць як падсвядомыя, так і ўсвядомленыя фактары. Як піша сучасная даследчыца лірыкі Якуба Коласа Русілка В.І., мастак трапна скарыстоўвае “ўласцівыя беларускаму менталітэту спадчыныя гістарычныя колеравыя сімвалы”, што дапамагаюць яму раскрыць змест і ідэю твора, выяўляюць “адметнасць паэтычнага светабачання мастака, яго эстэтычныя густы і схільнасці”, акрэсліваюць “псіхалагічны і нават фізічны стан аўтара”, за якім часта стаіць канкрэтная жыццёвая сітуацыя, у якой пісаўся твор”[1].

У “каляровай” палітры жывапісу словам звычайна вызначаюцца тры асноўныя групы фарбаў: светлыя — зімовыя, веснавыя і фарбы ранняй восені (белы, чысты,

жоўты, ружовы, блакітны); змрочныя — начныя фарбы (чорны, цёмны, змрочны); пераходныя — колеры позняй восені і ранняй вясны (шэры, сівы, пажухлы, асенні).

Аналізуючы абразкі Змітрака Бядулі, у якіх выяўляецца час падзей (пара года і час сутак), мы прыйшлі да наступных высноў. Толькі ў адной імпрэсіі ("Без споведзі") сюжэт разгортваецца зімой. Восень выразна фігуруе ў двух творах ("Бяссоннасць" і "Восенню"). У 7 абразках падзеі разгортваюцца вясной. У астатніх 42-х творах час дзеяння — лета, або пара года не вызначаецца. Але ўсё роўна складваецца ўражанне, што думкі і пачуцці, раскрытыя Бядулем, апаноўваюць лірычнага героя летам. А вызначаючы час сутак, можна дакладна сказаць, што аўтар імпрэсій — гэта пясняр ночы, вечара і ранку, бо амаль у палове твораў (у 25-ці) падзеі адбываюцца тады, калі вечар пераходзіць у ноч, ноч — у раніцу, або ноччу. Такім чынам, часцей за ўсё Змітрок Бядуля ў сваіх мініяцюрах апісвае летнюю ноч.

У час змяркання ж вока чалавека па-іншаму ўспрымае розныя колеры. Так, напрыклад, паводле вучэння Герхарда Цойгнера [2, с.158], белы і чорны колеры становяцца ноччу амаль шэрымі, тое ж самае адбываецца і з жоўтым, чырвоны колер набліжаецца да чорнага, зялёны і сіні, наадварот, здаюцца больш светлымі, чым удзень.

Такую асаблівасць колеравага ўспрымання Змітрок Бядуля перадае ў імпрэсіях, стараецца заўважыць драбнейшыя змены ў навакольным асвятленні і з'яўленне ценяў. У большасці абразкоў пісьменніка назіраецца своеасаблівая "гульня" ценяў, што стварае ўражанне няспыннага руху і дынамікі: "Белы туман абхапіў рэчку, а цені паламанага плота маталіся па расістай мяжы..."; "Цямней робіцца навокал, сумней становіцца расцяроб, ахоплены цёмнамі ценямі..."; "Вершаліны бору асветлены месяцам, а ў доле на папараці дрыжаць іх велізарныя цені..."; "Паўцені атуляюць яе стройнае цела" і г.д.

Але цені і водсветы ўтвараюць толькі невялічку частку "каляровай" палітры Змітрака Бядулі. Складзі цэласную карціну каляровага афармлення мініячюр можа дапамагчы статыстычны аналіз словаў са значэннем колеру — як прыметнікаў, так і іншых часцінаў мовы па прынцыпу: белы, бель, бялець, бялізна і г.д. Акрамя светлых, змрочных і пераходных фарбаў у асобную групу мы пры нашым падліку вылучылі і чырвоны колер з яго "здольнасцю" набываць або светлы, або змрочны колер у залежнасці ад колькасці святла (дзень або ноч) і колеравых спалучэнняў.

Аналіз 40 абразкоў Змітрака Бядулі засведчыў перавагу ў яго ранняй творчасці светлых каляровых эпітэтаў, нягледзячы на "сум па прыгожым і незвычайным, вострую незадаволенасць, якая выліваецца ў слёзы, балючыя перажыванні адзіноцтва"[3]. Падлік паказвае, што пісьменнік выкарыстаў 63% "светлых" эпітэтаў, 9% "пераходных", 12% "змрочных", чырвоны колер прадстаўлены 16%. Светлыя фарбы ў гэтых творах пісьменніка прадстаўлены самым шырокім дыяпазомам. Найперш — эпітэтамі: бледны, белы, чысты, жоўты, залаты, ружовы, блакітны, сярэбраны, мармурны, люстэрны, крыштальны, ясны, дыямантавы, бліскучы, светлы, зялёны.

б е л ы	ч ы с т ы	ж о у т ы	з а л а т ы	р у ж о в ы	б л а к і т н ы	с і н і	с я р э б р а н ы	м а р м у р н ы	л ю с т р а н ы	к р ы ш т а л ь н ы	я с н ы	д ы я м е н т а в ы	б л і с к у ч ы	с в е т л ы	з я л ё н ы	б л е д н ы
23	5	3	9	1	11	1	4	3	1	2	6	1	5	11	7	2

Як відаць з табліцы, бясспрэчную перавагу са светлых колераў Змітрок Бядуля аддае ахраматычнаму беламу. Белы колер — гэта колер чысціні, святла і абнаўлення, ачышчэння і святочнасці. Менавіта з такім значэннем ён выкарыстоўваецца ў фальклору і міфалогіі.

Прыкладна столькі разоў, колькі ў абразках ужываецца белы колер, выкарыстаны і чырвоны (26), які раскладваецца на непасрэдна чырвоны, крываваы, пурпурны і блізкі да чырвонага колеравага кода "агонь" (спалучэнне чырвонага і жоўтага). Чырвоны колер у павер'ях і абрадавых уяўленнях усходніх славян меў пераважна станоўчую сімваліку праз сваю відавочную сувязь з агнём і крывёю. Гэты колер таксама сімвалізуе перамогу жыцця над смерцю і асацыіруецца са знешняй прыгажосцю. Такім чынам, Змітрок Бядуля, як, напрыклад, і аўтар "Новай зямлі" і "Сымона-музыкі", аддае перавагу замацаванай ў народнай псіхалогіі, гісторыі і эстэтыцы кода-апазіцыі "белы — чырвоны". Такое злучэнне — адно з самых распаўсюджаных як у беларускай княжацкай геральдыцы, так і ў нацыянальных касцюмах, арнаменты, роспісах і г.д. Да таго ж, як адзначае В.А.Максімовіч, колеравая дыяда "белае — чырвонае" уяўляе сабой "архетып чалавека як працэс перажывання пачуцця асалоды і болю" [4, с.47], што таксама характэрна для лірычнага героя імпрэсій. Але пераважнае ўздзеянне на Змітрака Бядулю, на нашу думку, аказала хрысціянская традыцыя, дзе код-апазіцыя "белае — чырвонае" — знак Хрыстовай пакуты, пралітай за чалавецтва крыві.

Прыкладам, дзе пераважае ўжыванне белага і чырвонага колера, з'яўляецца імпрэсія 1914 года "Акорды мора" (белы колер ужыты 6, чырвоны — 5 разоў). І крыху меней — 4 разы — у гэтым творы ўжываюцца змрочныя фарбы: чорны і цёмны. Спалучэнне чырвонага колеру са змрочнымі фарбамі ўласціва абразку "Чырвоная казка", а спалучэнне чырвонага, белага і змрочнага — твору 1917 года "Галгофа". Каляровыя спалучэнні, паводле Г.Цойгнера, маюць рознае псіхалагічнае ўздзеянне на чалавека. Даследчык вызначае спалучэнне чырвонага з белым як "жорсткае", а чырвонага з чорным — як "прыгнечанае" [2, с.122]. Такім чынам, аналіз каляровых спалучэнняў адзначаных імпрэсій Бядулі сведчыць пра трывожны стан душы пісьменніка ў перыяд імперыялістычнай вайны і рэвалюцыі.

Са змрочных фарбаў Змітрок Бядуля ў абразках ужывае толькі чорную і цёмную. Чорны колер у павер'ях усходніх славян (як і іншых народаў) надзяляўся негатывнай сімвалікай, звязанай з уяўленнямі аб ночы, цемры, безжыццёвасці, замагільным свеце, смерці і жалобе. Але, на нашу думку, у Бядулевых абразках чорны колер яшчэ атаясамліваецца з таямнічасцю, загадкавасцю, а "цёмны" больш указвае на адценне колеру, а не на сам колер. Эпітэт "цёмны" Змітрок Бядуля ўжывае ў 11 з 20 выпадкаў карыстання змрочнымі фарбамі, што яшчэ раз пацвярджае наш тэзіс аб значнай увазе мастака да колеравых адценняў.

Адценне колеру ляжыць таксама і ў аснове назваў "чысты", "светлы", "ясны" ў светлай палітры пісьменніка. На нашу думку, такія эпітэты падкрэсліваюць схільнасць аўтара да "чыстых" колераў, супроцьстаянне змешванню. Гэта якраз адпавядае патрабаванням класічнай эстэтыкі аб прыгажосці чыстага колеру. Але падкрэсленае "нагнятанне" колеру, у адрозненне ад твораў Якуба Коласа, адбываецца ў абразках Змітрака Бядулі даволі рэдка, характэрна больш для экспрэсіяністычных твораў. Такім, напрыклад, з'яўляецца абразок "Чырвоная казка", дзе эпітэт "чырвоны" сустракаецца 8 разоў. З астатніх храматычных колераў толькі "блакітны" ў адным выпадку і ахраматычны "белы" ў 5 выпадках з 40 імпрэсій сустракаецца больш аднаго разу ў адным творы. Так, у абразку "Снілася мне казка..." эпітэт "белы" ўжываецца 5 разоў. У пераважнай большасці даследаваных твораў у адным абразку азначэнні

“чысты”, “ясны”, “светлы” аўтар ужывае разам з каляровымі фарбамі, што надае ім яшчэ больш светлае, бліскучае (калі ўжываюцца эпітэты “бліскучы”, “дыяментавы”, “крыштальны”, “люстэрны”) ці перламутравае адценне, калі прысутнічае азначэнне “мармурны”.

З храматычных колераў Змітрак Бядуля даволі часта ўжывае “блакітны”(11), “залаты”(9), “зялёны”(7), значна менш — “сярэбраны”(4) і “жоўты”(3) і зусім мала “сіні”(2), “ружовы”(1).

Блакітны і зялёны колеры, побач з белым, чырвоным і чорным, з’яўляюцца, на думку А.С. Зайцава [5], асноўнымі колерамі заходнеўрапейскай царквы і сімвалізуюць адпаведна: блакітны — смутак, а зялёны — надзею на несмяротнасць душы.

У імпрэсіях Змітрака Бядулі часцей за ўсё прысутнічае блакітнае неба, але ёсць і блакітная далеч, і блакітная хмарка, і блакітныя вочы, і блакітная рэчка, і блакітныя ўсмешкі. Як відаць, блакітны колер у большасці выпадкаў маюць атрыбуты навакольнай рэчаіснасці з канкрэтным зместам, але апошні прыклад вызначаецца больш адцягненым, абстрактным значэннем, сапраўдны сэнс якога выяўляецца ў кантэксце. На нашу думку, блакітныя вочы высвятляюць чысціню душы, добразычлівае стаўленне да людзей, адкрытасць і шчырасць, а блакітны колер бядулеўскай прыроды здымае пачуццёвую зацягнутасць чытача і стварае ўражанне незвычайнай прасторы і свабоды недасяжнага гарманічнага свету, што і выклікае пачуццё смутку, мяккі і тужлівы настрой. Падобнае ўздзеянне таксама аказвае і эпітэт “сіняя” ў імпрэсіі “Не бяжы за кветкай ...”.

Зялёны колер у пісьменніка таксама стасуецца да канкрэтна-рэалістычных прадметаў: зялёны мох, зялёная елка, зялёны гай. І толькі ў абразку “Акорды мора” бог мора надзелены зялёнай барадой, бо ў народных павер’ях ён такое другое значэнне якраз і мае — як нязменны атрыбут небяспечных міфалагічных істотаў. А ўвогуле, па сведчанні псіхолагаў, зялёнае суцішае боль, піпматызуе, супакойвае чалавека.

Уласна жоўтага колеру ў імпрэсіях Змітрака Бядулі, як і ў паэмах Якуба Коласа, параўнальна мала. Такая “нелюбоў” да чыстага светла-жоўтага колеру “сведчыць пра расчараванне, трывогу, песімізм”[1]. Часцей сустракаюцца ў яго колеравы код “золата” і больш, чым жоўты, “сярэбраны”: залаты хорам, залатыя пчолы, залацістыя каліўцы, залаты маладзік, залатыя шчупакі, залатацудныя аганьчкі, залаты пыл праменьняў, залатыя кроплі, залатыя рукі, срэбраны адсвет месяца, сярэбраная раса, сярэбраныя звончкі жаваранкаў, сярэбраныя хвалі. В.А.Максімовіч піша, што “ў сістэме фальклорнай вобразнасці ў якасці ўвасаблення сонца, агню і белага колеру выступаюць, нароўні з золатам, серабро і іншыя каштоўныя самацветы. Таму залаты і сярэбраны колеры адыгрываюць аднолькавую функцыянальна-якасную ролю”[4, с.50]. Як бачым з прыведзеных прыкладаў, метафарычнае суаднясенне колеру і прадмета мае пад сабой рэальную глебу. Але гэта сувязь можа набываць рысы большай суб’ектыўнасці, і тады яна выступае ў выглядзе элемента стылю: “Залатыя стужкі начнога ззяння абчэпалі даль, лес і ўвесь божны свет”, “Толькі што маладзік узышоў, і купаўся ён у сярэбраных хвалях, нібы шчупак...”, “Як залатыя пчолы, як песні маладосці, падняліся, лунаючы ўвысь, іскры...”.

Неаднаразова выкарыстоўваецца ў абразках пурпурны колер, сумесь чырвонага і фіялетавага. Ён мае аднароднае аптычнае ўздзеянне і хоць успрымаецца даволі цяжка, але ў той жа момант стварае ўражанне святочнасці. Менавіта ўжыванне пурпурнага колеру надае стылю Змітрака Бядулі ўзвышанасць і ўрачытасць: “Здаецца, лётаў бы вышэй гаю зялёнага... туды, дзе сонейка ўзыходзіць, дзе фарбай пурпурнай яно хмаркі фарбуе”, “Здаецца, увышку, у разнаколерным моры, плаваюць сівыя рыбакі і з пурпурных невадоў

высыпаюць у чоўны залатых шчупакоў...”, “А можа, і праўда, што пурпур над зарасляй рассыпае нейкая таёмная багіня хмар?”

Меней усяго ў імпрэсіях пісьменніка пераходных фарбаў, якія прадстаўлены шэрым, сівым, пажоўклым, заржавелым колерамі. Яны не характэрныя маналагічным мініяцюрам Змітрака Бядулі і часцей з’яўляюцца ў абразках-замалёўках пры стварэнні вобразаў звычайных сялян. Так, напрыклад, найбольшую іх колькасць знаходзім у абразку “Без споведзі” (азначэнні: шэрыя, брудныя анучы, пажоўклая рука).

Такім чынам, у творах Бядулі-імпрэсіяніста абсалютная перавага аддаецца светлым колерам — беламу і блакітнаму. Гэта тлумачыцца рамантычным светаўспрыманням пісьменніка. Значную ўвагу аўтар абразкоў надае колеравым адценням, словам са значэннем “бляск”, “святло”, “агонь”, “золата”, “срэбра”. Каляровая палітра Бядулевых мініяцюраў зіхаціць, пераліваецца, блішчыць, што стварае таямнічы і загадкавы каларыт твораў, узмацняе ідэю душэўнага разладу іх лірычнага героя і аўтара з навакольнай рэчаіснасцю.

Багацце, сімвалічная насычанасць, псіхалагічная абгрунтаванасць колеравай гамы Бядулевых абразкоў больш ярка выражаецца на фоне яго рэалістычных апавяданняў, напісаных у 30-я гады. Для параўнання мы ўзялі пяць апавяданняў пісьменніка — “Шрам”, “Віхор”, “Навагодняя ёлка”, “Жалейка”, “Фрося”, якія разам па аб’ёму займаюць прыкладна столькі ж старонак, што і 40 імпрэсій, прааналізаваных вышэй. Колькасныя суадносіны светлых, пераходных, змрочных і чырвоных фарбаў тут ужо іншыя: сустрэкаецца 36% “светлых” эпітэтаў, 12% — “пераходных”, 18% — “цёмных” і 34% — “чырвоных”. Нагадаем, што ў мініяцюрах адпаведныя суадносіны: 63% — 9% — 12% — 16%. Як відаць з прыведзеных дадзеных, у апавяданнях 30-х гадоў стала меней светлых фарбаў, пабольшала “пераходных” і “цёмных” колераў, амаль удвая ўзрасла колькасць чырвонай каляровасці.

Сярод светлых колераў значна меней у пазнейшых творах мастака стала белага, залатога, сярэбранага, зусім зніклі жоўты, блакітны. Апошні з пералічаных колераў у апавяданнях 30-х гадоў поўнасцю заменены сінім, які мае сімвалічнае значэнне смутку, холаду і абазначае пасіўнасць. Блакітныя вочы, зафіксаваныя ў імпрэсіях, “пераўтварыліся” ў фіялковыя ў апавяданнях 30-х гадоў. “Пераходныя” і “цёмныя” фарбы якасна амаль не змяніліся. Чырвоных колераў стала больш, чым удвая, за кошт карычнева-чырвоных (або карычнева-жоўтых). Менавіта такія адценні колеру пераважаюць у апісаннях знешнасці людзей: загарэлы, смуглы, мядзяны, бронзавы. Адною з канкрэтных адметнасцей чалавека ў апавяданнях Змітрака Бядуля неаднаразова адзначае або рыжую бараду, або рыжыя вусы, што здаўна лічылася прыкметай здрады. Замест пурпурнага колеру ў мініяцюрах “з’явіўся” макавы ў апавяданнях. Не адчуваецца ў позніх творах і код-апазіцыя “белае — чырвонае”, які прысутнічаў у творах, напісаных у гады імперыялістычнай вайны і рэвалюцыі. Такія змены ў каляровай палітры пісьменніка, на нашу думку, былі выкліканы палітычнай абстаноўкай у краіне, сведчылі пра песімістычны настрой аўтара, спрошчванне, стандартызацыю яго мастацкага стылю, пісьма ў цэлым.

ЛІТАРАТУРА

1. *Русілка В.* Колеравая палітра паэмаў Якуба Коласа “Новая зямля” і “Сымон-музыка” // Роднае слова. — 1993. — № 11. — С. 25.
2. *Цойгнер Г.* Ученіе о цвете. — М., 1971. — С. 158, 122.
3. *Каваленка В.* Пошукі і здзяйсненні. Творчасць Змітрака Бядулі. — Мн., 1963. — С. 35.
4. *Максімовіч В.А.* Сімволіка-метафарычная каларыстыка ў кантэксце ўзвышанскай эстэтычнай праграмы // Беларуская літаратура: Рэспубліканскі міжведамасны зборнік. Выпуск 20. — Мн., 1992. — С. 47, 50.
5. *Зайцев А.С.* Наука о цвете и живопись. — М., 1986. — С. 88.